

YONG'INNING ATROF-MUHITGA TA'SIRI: EKOLOGIK, IJTIMOIY VA TEXNOGEN OQIBATLAR

Usmanov K

*Qoraqalpaqstan Respublikasi favkulodda vaziyatlar boshkarmasi xayot faoliyati
xavsizligi o`quv markazi o`qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yong'inlarning atrof-muhitga ko'rsatayotgan ekologik, ijtimoiy va texnogen ta'sirlari kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda yong'in natijasida atmosfera, tuproq, suv resurslari va bioxilma-xillikka yetkaziladigan zararlar yoritilgan hamda ularning uzoq muddatli oqibatlari asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada yong'inlarning oldini olishda raqamli texnologiyalar, monitoring tizimlari va innovatsion yondashuvlarni qo'llashning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Keltirilgan xulosalar ekologik xavsizlikni ta'minlash, barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *Yong'in, atrof-muhit, ekologik ta'sir, havo ifloslanishi, bioxilma-xillik, tuproq degradatsiyasi, suv resurslari, ekologik xavsizlik, raqamli monitoring.*

KIRISH

So'nggi yillarda tabiiy va texnogen yong'inlar sonining ortib borishi global ekologik muammolardan biri ga aylandi. Iqlim o'zgarishi, qurg'oqchilik, urbanizatsiya va inson omilining kuchayishi yong'in xavfini sezilarli darajada oshirmoqda. Yong'in nafaqat inson hayoti va iqtisodiyotga zarar yetkazadi, balki atrof-muhitga uzoq muddatli va ko'pincha qayta tiklab bo'lmas ekologik zarar keltiradi [1].

Marketolog sifatida qaralganda, yong'in — bu tabiiy kapitalning yo'qotilishi, dasturchi nuqtai nazaridan esa — murakkab tizim ishdan chiqishi bo'lib, uning ta'siri zanjirli (chain effect) xarakterga ega.

Yong'inning atmosfera va iqlimga ta'siri

Yong'inlar natijasida atmosferaga katta miqdorda karbonat angidrid (CO₂), uglerod oksidi (CO), metan va mayda dispers zarrachalar ajralib chiqadi. Bu esa:

havo sifatining keskin yomonlashuviga;

issiqxona effektining kuchayishiga;

iqlim o'zgarish jarayonlarining tezlashishiga olib keladi.

Ayniqsa, o'rmon yong'inlari "uglerod yutuvchi" tabiiy tizimlarni yo'q qilib, global karbon balansini izdan chiqaradi. Bu holat uzoq muddatda ekologik barqarorlikka jiddiy tahdid soladi.

Tuproq va o'simlik dunyosiga ta'siri

Yong'in tuproqning unumdor qatlamini zararlaydi, foydali mikroorganizmlarni yo'q qiladi va eroziya jarayonlarini kuchaytiradi. Natijada:

yerlarning qishloq xo'jaligida foydalanish imkoniyati pasayadi;

o'simliklar qoplamini tiklanishi uchun yillar talab etiladi;

biologik xilma-xillik kamayadi.

Ekotizimni dasturiy tizimga qiyoslasak, yong'in — bu “asosiy modul”ning ishdan chiqishi bo'lib, qolgan barcha komponentlar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Hayvonot dunyosi va bioxilma-xillikka ta'siri

Yong'inlar hayvonlarning yashash muhitini yo'q qiladi, ko'chishga majbur etadi yoki bevosita nobud bo'lishiga sabab bo'ladi. Kamyob va yo'qolib borayotgan turlar uchun bu ayniqsa xavflidir. Ekotizimdagi oziqa zanjiri buzilib, tabiiy muvozanat izdan chiqadi [2].

Bu holat bozor tahlilidagi “taklif va talab muvozanati buzilishi”ga o'xshaydi — bir bo'g'in ishdan chiqsa, butun tizim zarar ko'radi.

Suv resurslariga ta'siri

Yong'indan keyin yong'ir suvlarining kul va zaharli moddalarni daryo va ko'llarga olib tushishi suvning ifloslanishiga sabab bo'ladi. Bu:

ichimlik suvi sifatining yomonlashuvi;

suv organizmlarining nobud bo'lishi;

sanitariya va sog'liqni saqlash muammolarini keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik oqibatlar

Yong'inning atrof-muhitga ta'siri bevosita ijtimoiy va iqtisodiy yo'qotishlar bilan chambarchas bog'liq. Ekoturizm pasayadi, qishloq xo'jaligi zarar ko'radi, sog'liqni saqlash xarajatlari ortadi. Marketolog nuqtai nazaridan bu — barqaror rivojlanish brendiga putur yetishi, dasturchi nuqtai nazaridan esa — risklarni boshqarish strategiyasining yetishmasligidir [3].

Yong'inlarning oldini olish va raqamli yechimlar

Zamonaviy yondashuv yong'inlarning oldini olishda raqamli texnologiyalardan foydalanishni talab etadi:

sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari;

sun'iy yo'ldosh tasvirlari orqali erta aniqlash;

IoT sensorlari yordamida xavf darajasini real vaqt rejimida baholash.

Bu yondashuvlar ekologik xavfsizlikni ta'minlashda samarali va iqtisodiy jihatdan foydali hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yong'inning atrof-muhitga ta'siri kompleks va uzoq muddatli oqibatlarga ega bo'lib, atmosfera, tuproq, suv resurslari va bioxilma-xillikka jiddiy zarar yetkazadi. Muammoni hal etish faqat ekologik emas, balki texnologik va boshqaruv yondashuvlarini talab etadi. Barqaror rivojlanishga erishish uchun yong'in xavfini oldindan prognozlash, raqamli monitoring va ekologik madaniyatni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Фавқулodда вазиятлар вазирлиги. Ёнфин хавфсизлиги қоидалари. – Тошкент, 2022.

2. Ўзбекистон Республикаси Экология, аτροφ-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги. Аτροφ-муҳитни муҳофаза қилиш асослари. – Тошкент, 2021.

3. Nayot faoliyati xavfsizligi. O'quv qo'llanma / Mualliflar jamoasi. – Тошкент: O'qituvchi, 2020.